

Identitásproblémák és intertextualitás Krúdy Gyula *Rocambole ifjúsága* című elbeszélésében

Hagyománytörténeti probléma a Szindbád ifjúsága előtti pályaszakaszban

A *Szindbád ifjúságának* 1911-es megjelenését a szakirodalom konszenzuálisan korszakhatárnak tekinti a Krúdy-életművön belül. Az életműnek az első Szindbád-kötet megjelenéséig terjedő időszakára a recepció gyakran differenciátlanul és fenntartások említése nélkül „mikszaáthos” korszakként utal, vagy két külön szakaszra bontja, az 1900-as évet fordulópontként megjelölve. A vonatkozó recepció a „mikszaáthos” korszakjelzőt a tematikus, motivikus és műfaji kapcsolatok és hasonlóságok mentén érvényesíti, miközben a Krúdy és Mikszaáth dzsentri- és különctörténeteit módszeres vizsgálat alá vető összehasonlító elemzések hiányoznak a szakirodalomból, ezek hiányában pedig az említett, a pályakezdéstől 1911-ig terjedő korszakot leíró, általánosító jelző érvényessége is kérdéses marad.

Annak ellenére, hogy a pályakezdés éveit is magában foglaló időszak jellemzésekor gyakran találkozhatunk a hatástörténeti összefüggéseket kiemelő fogalmakkal és szólamokkal, másfél-két évtized munkásságát aligha lehetséges maradéktalanul egyetlen hagyománytörténeti jelző segítségével leírni és jellemezni. Fontosabb szempont, hogy a szóban forgó időszak korántsem minősíthető ilyen egységesnek. Míg a „mikszaáthos” jelző nagyrészt a dzsentritematika jelölésére szolgál, általános korszakfogalomként azt a hamis látszatot keltve, hogy a Krúdy-életmű Mikszaáth követésével veszi kezdetét, addig a „korai” vagy „ifjúkori” évek novellisztikájára külön figyelmet fordítók¹ körében a „neoromantikus-szентimentális-biedermeier tendenciákhoz”², valamint a „megerősödő naturalista színezetű, városi-polgári irodalomhoz”³ csatlakozó Krúdyról esik szó. Az 1900-tól szigorúan véve 1908-ig tartó alkotói periódus dzsentri- és különctörténeteit természetesen nem lehetséges a 19. századi magyar elbeszélői hagyomány mikszaáthi változatához való kapcsolódásuk nélkül teljeskörűen értékelni. A hagyománytörténeti kapcsolat túlhangsúlyozása azonban a pályaképnek azt a fejlődéselvű

¹ Közülük kiemelendő Bengi László Krúdy ifjúkori novellisztikáját önértéke miatt vizsgáló tanulmánya: BENGI László, *„ha régi portrékat fest, színt, ecsetet a mától lop”: Krúdy Gyula ifjúkori novelláiról = Születésnap kalandok: A Krúdy Gyula születésének 135. évfordulója alkalmából rendezett konferencia szerkesztett előadásai*, szerk. FRÁTER Zoltán, GINTLI Tibor, Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2014, 251–262.

² CZÉRE Béla, *Krúdy Gyula*, Bp., Gondolat, 1987, 12.

³ KATONA Béla, *Mikszaáth égőve alatt*, It, 61(1979), 1. sz. 41–57. Az idézet: 41.

koncepcióját alakítja ki, amely értelmében a „korai” pályaszakasz a mikszáthi hatás befolyása alatt áll, és érdemi, önértékükön kezelendő poétikai-esztétikai teljesítmények nem emelhetők ki belőle, vagy ha igen, akkor azok csupán a későbbi „nagy művek”, legfőképp a Szindbád-történetek előtanulmányaiként és előzményeiként értékelhetők.

A Szindbád-novella genezisében a vonatkozó szakirodalom kiemelt jelentőséget tulajdonít Krúdy 1906-ban keletkezett, *Rocambole ifjúsága* című novellájának. Tematikus és motivikus megfontolások alapján – hasonlóan *A podolini takácsné*hez – a Szindbád-novellák egyértelmű előzményszövegeként jelölik ki a helyét. Megközelítésem nem osztja azt a feltételezést, hogy a *Rocambole ifjúsága* kizárólag a Szindbád-novellát előkészítő szövegtípusként vagy közvetlen „előtanulmányként” gondolható el.⁴ A novellának a későbbiekben részletesen taglalt poétikai-esztétikai komplexitása véleményem szerint nem a Szindbád-novella felől vezethető le, mint ahogy a novellára vonatkozó esztétikai értékítéleteimet sem a Szindbád-novellákhoz való kapcsolódása által hozom létre. Megelőlegezve későbbi vizsgálataim irányait és eredményeit, a *Rocambole ifjúsága* már csak azért sem tekinthető pusztán előzményszövegnek, mert a címbe is beemelt irodalmi pretextus olyan intertextualitás kapcsolatokat hoz létre, amelyek nemcsak, hogy érintik, de jelentősen befolyásolják a novellák szereplőinek önidentifikációs lehetőségeit és mechanizmusait. Az intertextuális kapcsolatok ezen változata is hozzájárul ahhoz, hogy az említett novellára önértéke, azaz saját esztétikai-poétikai komplexitása és teljesítménye alapján tekintsünk. A pretextus jelentősége a novellában nagyobbak tűnik, mint az irodalmi kultuszra való utalás egy változatáé. Annak ellenére, hogy a *Rocambole ifjúsága* Szindbád-előszöveggént több Krúdy-kutató figyelmét is felkeltette, a novella, illetve az életmű Ponson du Terrail kalandregény-sorozatával való kapcsolata feltáratlan maradt. Az életmű egészét tekintve a Rocambole-sorozattal való intertextuális kapcsolat nem egyszeri és alkalmi, hiszen a Rocambole-utalások és említések Krúdy későbbi novelláiban és regényeiben többször is felbukkannak.

Pierre Alexis Ponson de Terrail: Rocambole-történetek

A Rocambole-sorozat egyike az európai irodalom leghosszabb és legtöbb kötetet megélt folytatásos kalandregény-sorozatának. Francia szerzője, Pierre Alexis Ponson du Terrail (1829–1871) 1857-ben jelentette meg a sorozat első részét, a *L'Héritage mystérieux*-t, amelyet a szerző 1871-ben bekövetkezett haláláig további huszonnyolc regény követett. A sorozat terjedelméből is sejthető, hogy rendkívül népszerű volt a korabeli Franciaországban, olyannyira, hogy Ponson du Terrail halála után más szerzők is folytatták a kalandregény-sorozatot,⁵ illetve képregénysorozat és ötfelvonásos

⁴ SZAUDER József, *Szindbád születése* = KRÚDY Gyula, *A szerelmi bűvészinak*, Bp., Magvető, 1960, 631–660. Az idézet: 653.

⁵ Maga Krúdy is utal Petőfi regényéről, *A hóhér köteléről* írt kritikájában a Ponson du Terrail halála után is folytatódó Rocambole-történetre: „A prózaíró Petőfi nem tudja elhagyogatni kortársait, bármennyire megveti e kávéforrásoknál lézengő szélhámosokat és fodrászokat; Eugene Sue és Xavier Montépin,

népies színmű (szerzője Auguste Anicet-Bourgeois) is készült belőle. Korabeli jelentőségét az is alátámaszthatja, hogy a „rocambolesque” önálló műfajjelölővé vált, sőt a francia és az angol köznyelvben egyaránt ’kalandos, rendkívüli, váratlan’ jelentésű melléknévként is szerepel. A „rocambolesque” köznyelvi jelentése azonban inkább pejoratív: akkor használatos, amikor a beszélő egy adott eseménysor vagy történet szembeni kételyét akarja kifejezni, így ebben a vonatkozásban inkább a ’valószerűtlen’ fordítás tűnik helyesnek.

Gyaníthatóan elsősorban szórakoztató célú műfaja miatt Birkás Géza 1927-es (*A francia irodalom története*), Dobossy László 1963-ban megjelent, kétkötetes (*A francia irodalom története I–II.*) munkájában, illetve a 2011-ben megjelent, Maár Judit által szerkesztett francia irodalomtörténetben (*A francia irodalom története*) még említés szintjén sem szerepel a közel harminckötetes, beláthatatlan terjedelmű kalandregény-sorozat, csakúgy, mint a szerző, Ponson du Terrail sem. Túlzás nélkül állítható, hogy nemcsak a magyar, de a francia irodalmi hagyományból is teljesen eltűnt szerző, a hazai irodalmi tradícióban azóta is kizárólag a Krúdy-életműben fejtette ki hatásait.

A magyar Rocambole-kiadás két hullámban zajlott: az első 1872 és 1878 között, majd a második jóval később, 1927-ben. A hazai kiadás nem követte teljesen az eredeti francia változat struktúráit, az első, kiemelt jelentőségű rész például *Rocambole ifjúsága* címmel jelent meg 1872-ben, amely *A rejtélyes örökség*, *A vörös alsók egylete* és *A tévedt nő* című regényeket tartalmazta. Az első rész első regénye, *A rejtélyes örökség* az 1857-es *L'Héritage mystérieux* fordítása, a hazai kiadásban viszont az eredetiben nem létező *Rocambole ifjúsága* című rész darabját képezi. A további részek a *Rocambole hőstettei* (1873), *Rocambole feltámadása* (1874), *Rocambole utolsó szava* (1875), *Rocambole magyarázata* (1875), *Rocambole Londonban* (1875), *Rocambole visszatérése* (1876–1877), valamint a *Rocambole végküzdélme* (1878) címekkel jelentek meg. A magyar nyelven közreadott nyolc rész is közel húsz regényt tartalmaz, amelyek összesen több mint tízezer oldalt tesznek ki. Mai szemmel is nagy vállalkozásnak tűnik a kötetek kiadása és fordítása,⁶ még akkor is, ha a szövegek nyelvi minősége hagy némi kívánnivalót maga után. A magyar kiadásban megjelent részek címei narratívát alkotnak, ám érdemes megjegyezni, hogy az eredeti francia kiadásstruktúra és Ponson du Terrail címadásai nem élezik ki ennyire nyíltan a kalandregény-sorozat darabjait Rocambole karakterére. A magyar kiadások címadása alapján joggal tűnhet úgy, hogy a kalandregény-sorozat központi karaktere egyértelműen Rocambole, és a nagy formátumú sorozattörténet az ő viszontagságairól, kalandjairól és küzdelmeiről szól.

valamint Ponson du Terrail, népszerű írók a messzi Franciaországban; a *Rocambole* című regényt nem tudja befejezni írója a közkedveltség miatt, halála után is feltámad a párizsi fortifikációk vakmerő csavargója (mint nemrég napjainkban a Zigomárok és Nick Carterek), igen megérthető tehát, hogy az eredetiség felé nem nagyon szárnyaló író urak a régi kávéházakban kinyújtották kezüket a készen levő sablonok és patronok felé” (KRÚDY Gyula, *Petőfi regénye* = Uő, *Irodalmi kalendárium: Írói arcképek*, vál. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1989, 45–47. Az idézet: 45–46).

⁶ A köteteket Mártonffy Frigyes fordította magyarra.

1927-ben két rész, a *Rocambole hőstettei* és a *Rocambole élete és kalandjai* jelent meg Zigány Árpád és Jaulusz Ilona fordításában. Ez a két rész összesen csak hét regényt tartalmazott, ráadásul döntő többségben olyanokat, amelyek az első, 1872-től kezdődő kiadási szakaszban már megjelentek. A tanulmány szempontjából azért sem lényeges az 1927-es második kiadási hullám, mert Krúdy bizonyosan nem ezeket a köteteket olvasta: a műveiben előforduló Rocambole- említések és utalások jóval korábbiak, az életmű utolsó szakaszából pedig már teljesen eltűntek.

A Rocambole-sorozat annyiban mindenképpen megfelel a kalandregény típusának és műfaji hagyományainak, hogy szereplőinek mindegyike visszatérően kalandos vagy éppen megpróbáltatást jelentő helyzetekbe kerül. A cselekményes, fordulatos narratíva célja elsősorban az olvasó szórakoztatása, ugyanakkor egyértelmű erkölcsi rend- és értékrendszer felállításával tanítójelleg is tulajdonítható a sorozatnak. A regények váratlan fordulatokban bővelkednek, amelyek azonban tulajdonképpen egyetlen karakter cselszövéseiből és azok következményeiből származnak. Az epizódokként felfogható regények nem cserélhetők fel egymással, hiszen – mint azt a magyar címadás is sugallja – összefüggő, lineáris időrendet mutatnak, amelynek során Rocambole például gyerekből felnőtté válik, továbbá számos (mellék)szereplő életét veszti a sorozat darabjaiban.

Értelemszerűen nehézségekbe ütközne összefoglalóan jellemezni Ponson du Terrail több tízezer oldalra rúgó kalandregény-sorozatát. A tanulmány szempontjából elégséges, ha kizárólag azokat a magyar nyelvre fordított darabokat veszem alapul, amelyeket 1906-ig Krúdy olvashatott. A kalandregény-sorozat ezen darabjainak rövid bemutatása a továbbiakban Rocambole alakjára fókuszál.

Említettem, hogy a francia kiadásstruktúra és a szerző címadási módszerei nem helyezik olyan központi és jelentőségteljes helyzetbe Rocambole figuráját, mint a magyar kiadás, amely minden nagyobb rész összefoglaló címében szerepelteti a karakter nevét. A *Rocambole ifjúsága* három darabjának valójában Andrea vicomte a legfontosabb szereplője, valamint az ellenpólusait képező karakterek, mint féltestvére, Kergaz Armánd gróf és Baccarat. A magyar kiadás címadási gyakorlata abból a szempontból is furcsának tűnhet, hogy Rocambole *A rejtélyes örökség* utolsó harmadában tűnik csak fel, és *A vörös alsók egyletében* és *A tévedt nőben* sem rendelkezik olyan központi szereppel, mint Andrea vicomte vagy Baccarat.

Rocambole *A rejtélyes örökségben* a javítóintézetből megszökött tizenkét éves, romlott, dacos árvaként tűnik fel először. Bougival település kocsmájából lop ételt és italt, meg akarja ölni a helyi kocsmárosnét, egy idős nő, Fipartné asszony azonban magához veszi, és fiaként neveli. A kocsmárosné szolgálatába állva leitatja a kocsmavendégeit, hogy meglophassa őket. Az elbeszélő és a Rocambole-hoz közeli szereplők is „a kis semmirekellő”-ként vagy gazemberként utalnak rá. Később Andrea vicomte szolgálatába áll, ám amikor tisztázódnak Andrea vicomte tervei, átáll „a jók” közé, és pénzért elárulja Kergaz Armánd grófnak Andreát. Egyezségeit és megállapodásait

ugyanakkor nem tartja be. Miután Rocambole kiadta Andrea titkait Armándnak, és megígéri, hogy odavezeti az Andrea vicomte által foglyul ejtett alakokhoz Armándot, útközben a folyóba ugorva megszökik, és visszatér Andreához.

A narráció ravasz, kapzsi, számító, cinikus, ugyanakkor éles eszű karakterként mutatja be Rocambole-t: „Rocambole teljes hidegvérrel, átható ésszel és kipróbált bátorsággal bírt, azon felül néma volt, mint a sir”;⁷ „Rocambole először is az özvegy vallomását erősíté meg, cynicus hidegvérrel, mely őt jellemzé, aztán a kisebb részletekre tért, elmondá, mily ijedelmet keltett benne Nicolo, aztán halálfenyegetéssel hallgatásra és arra bírta, hogy segítsen eltüntetni a hullát és a gyilkosság nyomait”;⁸ „Ha Rocambole valami titkot bírt, csal a lehető legtöbb haszonnal adta el.”⁹ Rocambole figurája velejéig romlott, amorális, választásai és tettei megfelelnek az elítélő elbeszélői jellemzésnek: „A gróf jó ember és a kapitány gonosz; a jó és a rossz között Rocambole sohasem habozott. Tehát éljen a kapitány!”¹⁰ Rocambole figurája a kalandregény-sorozat erkölcsi rendjében – legalábbis a *Rocambole ifjúsága* kötetei alapján – egyértelműen a negatív karakterek közé sorolandó, amoralitása és elvtelensége vetekszik Andreáéval. Egy pillanatra sem merül fel – a későbbi történetekben sem – átváltozása vagy a pozitív jellemfejlődésnek a lehetősége. Andreához hasonlóan, karakterének helyenkénti pozitív megjelenése színjáték és álca csupán, környezetének sikeres megtévesztése. *A vörös alsók egyletében* Andrea vicomte immáron felnőtt és hűséges tanítványaként tűnik fel: „Ma azonban a csavargó Rocamboleból férfi lett, tapasztalt világfő, gonosztevő, ki már régóta ismerte és üzte mesterségét, és ki a legkétségesebb helyzetet hidegvérrel és gyorsan ítélte meg.”¹¹ Együtt járták meg Amerikát, ez idő alatt pedig Andrea mindenre megtanította Rocambole-t – nemcsak hogy beavatja későbbi terveibe, de aktív részese lesz azoknak. Rocambole is álnévvel jelenik meg a párizsi arisztokrácia körében: a svéd származású, kitalált Cambolh algrófként téveszti meg és veri át környezetét, *A tévedt nőben* pedig Don Inigo de los Montes márkinak adja ki magát.

A *Rocambole ifjúsága* tulajdonképpen megállná a helyét önálló sorozatként is, hiszen *A tévedt nő* lezárja a három kötet történéseit. Andrea vicomte elnyeri méltó büntetését, kivágják a nyelvét, hogy többé senkit se legyen képes manipulálni, majd száműzik egy óceániai szigetre. Rocambole anyagi juttatásokért cserébe újfent elárulja mesterét. Később megtalálja Andrea jegyzeteit, benne manipulációs trükkjeit és módszereit, és Angliába utazik, Baccarat pedig összeházasodik Artoff gróffal. (Artoff gróf a címszereplője az 1927-ben megjelent *Rocambole élete és kalandjai* című rész egyik regényének, az *Artoff gróf tragédiájának*.) Baccarat végleges megtisztulását

⁷ Pierre Alexis PONSON DU TERRAIL, *A rejtélyes örökség (I–IV. kötet)*, ford. MARTONFFY Frigyes, Pest, Friebeisz Ferencz kiadása, 1872, IV, 196.

⁸ *Uo.*, 4. köt., 158.

⁹ *Uo.*, 4. köt., 197.

¹⁰ *Uo.*, 4. köt., 64.

¹¹ Pierre Alexis PONSON DU TERRAIL, *A tévedt nő (I–IV. kötet)*, ford. MARTONFFY Frigyes, Pest, Friebeisz Ferencz kiadása, 1872, IV, 67.

hozza Andrea lebuktatása: „Asszonyom, van az égbe egy tévedt nő, kiből Krisztus szava szentet csinált, ez Magdolna. Önnek megbocsátva van, asszonyom, ön megtisztult és azért jöttünk, hogy megmondjuk önnek, hogy méltó azon névre, melyet följánlanak.”¹² A *tévedt nő* zárata deklarálja, hogy Rocambole kalandjai az 1873-ban megjelent *Rocambole hőstettei* című sorozat köteteiben folytatódnak: „Hogy miként használta föl a becses jegyzeteket, azt a Rocambole hős tettei című regénybe fogjuk megmondani nyájias olvasóinknak.”¹³

A Rocambole ifjúsága című novella

A Krúdy-életmű 1900 és 1911 közötti pályaszakaszának uralkodó novellatípusa a Gaál–Zathureczky-szövegcsoporthoz anekdotikus elbeszélése. Az elbeszélések közös figuráik, elbeszélismódjuk, ábrázolt magatartás- és életformáik, valamint tematikus, motivikus azonosságai és ismétlődéseik révén alkotnak egységes szövegcsoporthoz. Az 1906-ban keletkezett *Rocambole ifjúsága* című novella egyes poétikai tényezői alapján rokonítható a Gaál–Zathureczky-szövegcsoporthoz anekdotikus elbeszéléstípusával, meglátásom szerint sajátos személyiség- és időkonceptiója, valamint evidens intertextuális utalásrendszere alapján azonban eltér a korszak uralkodó elbeszéléstípusától. A poétikai és szemléleti különbségek regisztrálása nem egy fejlődéselvű pályakép kialakításának szolgálatában áll, amelynek beteljesüléseként a Szindbád-novella értelmezhető. A *Szindbád ifjúsága* megjelenéséig számított időszakban 1906 után is meghatározó marad az anekdotikus elbeszéléstípus, amely kiegészül az úgynevezett „középkori zsoldosnovellákkal”, valamint a szépeességi–felvidéki elbeszélésekkel. Nem állítható tehát, hogy az anekdotikus elbeszéléstípustól való eltérés az így felfogott fejlődéstörténet szakaszát vagy a kísérletezés stádiumát¹⁴ jelentené, amely során kialakul és rögzül a későbbi elbeszélések poétikai szerkezetei alapján megállapított „Szindbád-szituáció”.

A *Rocambole ifjúsága* című Krúdy-novella az anekdotikus elbeszélésre jellemző, élőbeszédet imitáló felütéssel kezdődik, illetve a szöveg komikus hangoltsága, valamint az elbeszélő és a nagybácsi anekdotikus viszonya alapján is összekapcsolhatóvá válik az anekdotikus elbeszélésekkel. Az anekdotikus elbeszélésekkel való kapcsolatteremtés lehetőségét továbbá Zathureczky hóbortos és különc zsánerfigurája is alátámasztja. Az elbeszélői módor azonban nem imitálja az élőbeszédet, cselekményvezetése egyenes, nem tartalmaz kitérőket. A felütés megjelöli, hogy a novella központi figurája az elbeszélő én anyai nagybátyja; a családi kapcsolat – a Gaál–Zathureczky-szövegekhez hasonlóan – az elbeszélőnek az ábrázolt világhoz fűződő familiáris és közvetlen viszonyulásmódját jelöli ki: „Az én anyai nagybátyám, Zathureczky Bor (tulajdonképpen Tibornak hívták

¹² *Uo.*, 3. köt., 231.

¹³ *Uo.*, 3. köt., 232.

¹⁴ „Már csak azért sem, mert amivel a legkorábbi elbeszélések kísérleteznek, sokkal inkább tűnik föl egy irodalmi, részben hagyománytörténeti szituáció következményének, semmint egy tudatos írói programot valóra váltó tervezet első szakaszának” (BENGI, „*ha régi portrékat fest...*”, i. m., 251).

volna az öreget, de ezt a nevet nem szerette, csinált tehát magának egy egészen külön nevet), olyan ember volt, hogy talán még a csizmáját is el lehetett volna tőle csalni hízelkedéssel.¹⁵ Az anekdotikus felütés, valamint a Zathureczky familia tagjának szerepeltetése miatt az olvasói várakozást a nyírségi mitológiát bővítő különös zsánertörténetre állítja be, így az ismert elbeszéléstípustól való poétikai eltéréseknek a szokásosnál nagyobb jelentőség tulajdonítható. Az olvasói előfeltevéseket megerősíti Zathureczky Bor ironikus karakterjellemzése. Az új név „csinálása” hóbortos, komikus figurára utal, mert a választott és a régi név között csupán két betű a különbség. Másrészt az időből kiesett, kizárólag régi történeteiben élő figura¹⁶ rokonítható a legendáikhoz és anekdotáikhoz ragaszkodó Gaál, illetve Zathureczky famíliák tagjaival. Ebből a szempontból Zathureczky Bor alakjában *A legnagyobb bolond* című elbeszélés figurájának, Zathureczky Pálnak az öröksége érvényesíthető leginkább: „csak annyi bizonyos, hogy [...] mindegyik Zathureczky egy-egy anekdotával jön a világra”.¹⁷ Az adomázó-mesemondó archetipikus alak, Krúdy korai novelláiban is többször felbukkan, ám leginkább egy eltűnő mesterség utolsó képviselőjeként.¹⁸ Gondolhatunk ebből a szempontból két 1908-ban keletkezett elbeszélés figurájára, Filkónéra. *A Filkóné, a mesemondó anyóka* még a mesemondó szerep létjogosultságáról ad számot, *A mesék megmaradnak* pedig már a végleg elmagányosodó öregasszonyról, akire már senki nem kíváncsi, és végérvényes elmagányosodása következtében saját meséit valóságként éli meg. Hasonlóan Filkónéhoz, Zathureczky Bor meséinek és anekdotáinak is alig van közönsége, kivéve a gyerekeket, így az elbeszélő egykori énjét is. A mesemondó, adomázó öreg Zathureczky az életéből elillant fiatalságot és a vitalitást akarja visszanyerni meséivel, hiszen a „mesében benne van a szerelem is, a jókedv is”.¹⁹ A mese- és történetmondás az idő múlásával és a hallgatóság eltűnésével Zathureczky számára egzisztenciális súllyal jár, kiemelt cselekvésformává válik.

Késmárkra, fiatalságának helyszínére való visszatérése ennél még fontosabb Zathureczky Bor számára. A vonatút és a visszatérés diákéveinek városába érezhetően vitalizálja; fokozatosan visszatérnek emlékei, eszébe jutnak egykori késmárki házigazdájának, Gábielnak, illetve a házigazda lányainak elfelejtett nevei. A három lány közül Zathureczky Bor Ninába volt szerelmes. (Mint később kiderül,²⁰ nemcsak

¹⁵ KRÚDY Gyula, *Rocambole ifjúsága* = KRÚDY Gyula, *Pókhálós palackok: Válogatott elbeszélések 1894–1908*, vál. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1977, 450–457. Az idézet: 450.

¹⁶ „Némely embernek bizonyos korban már csak egyetlen élvezete marad: a mese. A szerelem, vígság, tréfa és a jókedv megannyi hűtlen macskaként szöknek el a koplaló háztól, nem marad meg egyéb, mint a mese” (Uo., 450).

¹⁷ KRÚDY Gyula, *A legnagyobb bolond* = Uő, *Pókhálós palackok: Válogatott elbeszélések 1894–1908*, vál. BARTA András, Bp., Szépirodalmi, 1977, 272–276. Az idézet: 272.

¹⁸ Ehhez lásd: STEINMACHER Kornélia, „A mesék megmaradnak...”: Krúdy Gyula meseimitációi = *Születésnapkalendok...*, i. m., 127–142.

¹⁹ KRÚDY, *Rocambole ifjúsága*, i. m., 450.

²⁰ „A többinek is eszébe jutott a neve, bizonyosan csak úgy találomra, s mire Késmárkra értünk, kiderült, hogy a nagybácsi annak idején nemcsak Ninába volt szerelmes, hanem valamennyi Gábielné kisasszonyba” (Uo., 450–451).

Ninába, hanem Gábiel mindhárom lányába szerelmes volt Zathureczky. A túlzás azonban értékelhető az elbeszélői ironia részeként is.) A város Zathureczky számára otthonként jelenik meg, ezért is vált német szóra. Az otthonosság képzetét megerősíti, hogy a településre való visszatérését az édesanyjához való visszatéréshez hasonlítja. A városba való tényleges megérkezése előtt úgy tűnik, hogy Késmárk Zathureczky Bor számára otthonosabb helyszín, mint életének aktuális közege. Hamar szertefoszlik azonban az otthonosság illúziója, hiszen a narráció Zathureczky percepcióját közvetítve visszatérően nyomatékosítja, hogy a város szinte a felismerhetetlenségig megváltozott: „Apránként kiderült, hogy sehogyan sem tud ráismerni a városra. Hiába kutatott az emlékezetében, nem ismerte fel se az épületeket, se az utcákat”,²¹ „– Azt mondja: Müller J. Miféle Müller? – zsörtölődött. – Az én időmben kétféle Müller volt itt, a szanta Müller és a vörös Müller. A vörös Müllernek egy piros nadrágos török volt a cégérébe füstve. S most nem látom sehol a törököt!”²² Zathureczky nem kérdőjelezi meg emlékezetének működési mechanizmusait, felvetve ezáltal annak lehetőségét, hogy a jelentős időbeli távolság módosította emlékeit, és nem is a város változott meg a felismerhetetlenségig, hanem esetleg saját emlékezete csalja meg.

Az idő múlása egyrészt a Zathureczky észlelte változásokban érhető tetten, másrészt a diákévek meghatározó alakjainak megöregedésében. Gondolhatunk ebben az esetben Gábielre és feleségére, Marisra, valamint lányukra, Ninára, aki időközben özvegygé vált, és gyermeke is született. A kis házra azonban változatlan állapotban találunk, hiszen mint kiderül, Gábielék már Zathureczky diákévei alatt felhagytak a borovicskagyártással, ezért állnak az udvaron az üres hordók.²³ Zathureczky múltjának és a jelen körülményeinek különbségét hangsúlyozzák állandó, reflektív megjegyzései, az emlékeiben őrzött képek és viszonyok állandó feszültségben állnak a jelen észleléseivel. Ezt a feszült ellentétet („mintha az egész világ megváltozott volna”) jóvátehetetlen igazságtalanságként verbalizálja: „– Bezzeg akkor nem füstették a falat. Már csak azért se, mert ide írtuk a szerelmes verseinket. Itt vallottam szerelmet Ninának – mondta ellágyulva, és egy ablakmélyedésre ütött”;²⁴ „– Látod – mondta, mintha valami igazságtalanságot tapasztalt volna – itt azelőtt diákok laktak. Most suszterek.”²⁵ Lehangoltságát jelzik továbbá a következő, érzelmetöbbletet kifejező passzusok: „Aztán otthonos nyugalommal indult neki a kőlépcsőnek, amely az emeletre vitt. A falat nemrégiben füstthették, mert új és tiszta volt. A bácsi *keservesen mormogott*”;²⁶ „Szabók, suszterek nem jó szagú műhelyei látszottak az ajtók mögött. A bácsi *komoran vonult*

²¹ Uo., 452.

²² Uo.

²³ „A torony alá értünk. Egy kis ódon emeletes ház előtt állottunk meg. A kis házból áradt a vénség dohos szaga. A nyitott kapun át hosszú udvarra lehetett látni, ahol régi, korhadt pálinkáshordók, rozsdás kádak heverték” (Uo.).

²⁴ Uo.

²⁵ Uo., 453.

²⁶ Uo., 452.

vissza”;²⁷ „A bácsi lehangoltan ment el a hideg tűzhely mellett, és a kezemet erősen szorította”;²⁸ „Zsörtölődve kapdosta a fejét jobbra-balra, amikor a városka utcáin továbballagtunk. Nemigen ismerte meg a házakat. A boltcégekkel meg éppen *haragba esett*”²⁹ [kiemelések tőlem – M. D.].

Zathureczky személyes elvárásai és várározásai az archivált múlttal való találkozás reményei szerint alakultak, tapasztalatai azonban az idő múlásával és így a személyes emlékképek tűnékenységével és temporális jellegével szembesítik. Döntő jelentőségű jelenet ebből a szempontból az egykori borovicskagyáros, majd a diákokat kosztón tartó Gábrillel és feleségével való találkozása, hiszen a házaspár nemcsak hogy nem ismeri fel Zathureczkyt, de ellenséges is vele, mivel megzavarja őket a felolvasás közben. A fiatalsága helyszínére visszatérő Zathureczky Bor legmeghatározóbb tapasztalata tehát régi szállásadóinak és az emlékképeitől radikálisan eltérő város idegensége. A felejtés két vonatkozásban válik meghatározóvá. Egyrészt Zathureczkyben a felejtés ellenében ébrednek fel nosztalgikus emlékei, és a memória működését többször is ebből a szempontból tematizálja; másrészt – ezzel ellentétes módon – régi szállásadói elfelejtették őt, amit Zathureczky szintén igazságtalanságként él meg. Mint a fentiekben idéztem, Zathureczky rossz néven veszi, hogy egykori, a szeretet hangján megidézett szállásadói nem emlékeznek rá. A felejtés ellenpólusaként kap kiemelt figyelmet a „városvégi kurta kocsmá” falán lógó olajfestmény: „– Az emberek mind gyengék memória dolgában. Csak a holt tárgyak nem felejtene soha. Fogadni mernék, hogy ez a kép emlékszik rám. Ha szólni tudna, megszólítana.”³⁰ Az emberi felejtésben és az idő múlásában rejlő tragikumot Zathureczky a tárgy (festmény) örökkévalóságával kívánja kompenzálni.

Az öreg Gábriel felesége a sok régi olvasmány közül éppen a Rocambole-t olvassa fel. A beszédhelyzetből tudható, az öreg férfi már jól ismeri a sorozat történeteit és fordulatait. Dialógusuk a Rocambole-sorozat és Rocambole figurájának sajátos értésmódjáról számol be: „Mikor abbahagyta az olvasást, az öregasszony zokogva felkiáltott: – Szegény Rocambole! Mennyit kellett neki szenvedni! – De ez még nem minden – mondta komolyan az öregember. – A tizedik kötetben újra sokat szenved. Csak olvasd figyelemmel, Mari”;³¹ „A következő percben már hallatszott az öreg Gábriel tompa hangja, amint a regényt tovább olvasta. Közben átkacsintott a másik ágyra: – Itt már vidámabb, anyuska. Rocambole nem hal meg.”³² Az öreg házaspárnak az olvasottakra adott empatikus érzelmi reakciója Rocambole alakját az olvasói együttérzésre méltó irodalmi főhősként láttatja, mint akinek sokszori és hosszan tartó szenvedésben van része, ám azt nem érdemli meg. A novella két helyen utal a *Rocambole ifjúsága* hármas

²⁷ Uo., 453.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo., 452.

³⁰ Uo., 455.

³¹ Uo., 453.

³² Uo., 454.

sorozatára: a címben, valamint a záró szakaszban, Zathureczky idézett megszólalásában. Mint azt a korábbiakban bemutattam, *A rejtélyes örökség*, *A vörös alsók egylete* és *A tévedt nő* című regényekben szereplő Rocambole Andrea vicomte tanítványaként korántsem az olvasó empátiás érzelmi reakciójára és szimpátiájára méltó pozitív karakter. A kalandregény-sorozat erkölcsi rendjében egyértelműen negatív szereplő: álságos cselszövő, aki anyagi juttatásért cserébe bárkit és bármit képes gátlástalanul elárulni. Figurája az olvasó erkölcsi reakcióit befolyásolni szándékozó moralizáló regényben stabil, negatív, elrettentő példaként szolgál. A *Rocambole ifjúsága* harmadik regényében, *A tévedt nő*ben kétszer is véglegesnek tűnő sebesülés éri Rocambole-t. Első alkalommal mestere, Andrea vicomte szúrja mellbe egy törrel; a váratlan fordulatot hozó gyilkossági kísérletről azonban később kiderül, hogy Andrea vicomte tervének része volt. Baccarat elfogja Rocambole-t, és mielőtt elárulná Andreát, az utolsó pillanatban a nő leszúrja – Andrea vicomte ekképpen kívánja bizonyítani és megerősíteni álcáját Kergaz Armánd és társai előtt.³³ Felépülése után a narráció gyakran „ex-halott”-ként hivatkozik Rocambole-ra, ezzel is hozzájárulva a Rocambole felépülését feltámadásként felfogó értelmezéshez. A második esetben Andrea vicomte felkészíti tanítványát az Armánd ellen vívott párbajra; az úgynevezett „olasz csel”-t tanítja meg neki, amellyel végzetes sebet tud ejteni. A párbaj során azonban Armánd felismeri az olasz cselt, és mivel maga is kiváló párbajozó, végül ő sebt meg súlyosan Rocambole-t, aki hosszú hetekig élet és halál között lebeg. Andrea vicomte balul elsült tervét az is megghiúsítja, hogy Armánd magához fogadja Rocambole-t, és ő ápolgatja, hogy később felhasználhassa Rocambole tudását féltestvére ellen. Ennek következményeként árulja el pénzért Rocambole mesterét Kergaz Armánd grófnak. A *Rocambole ifjúsága* három kötetének ismeretében a házaspár által kifejezett olvasói együttérző sajnálat és empátia kevésbé érthető, jóllehet Gábiel a tizedik kötetre is utal. Az irodalmi karakter halála iránti félelem annál inkább tűnik relevánsnak, hiszen nemcsak a *Rocambole ifjúsága* sorozaton belül kerül veszélybe többször is élete úgy, hogy az olvasói reakció gyakran már véglegesként könyveli el Rocambole halálát, és így életben maradását valóságos feltámadásként élheti meg, hanem a kalandregény-sorozat részeinek magyar címadásai is, mint a *Rocambole föltámadása* (1874), a *Rocambole utolsó szava* (1875), a *Rocambole visszatérése* (1876-77) vagy a *Rocambole végküzdése* (1878) a sorozatrészekben átívelő, nagyobb narratíva halál-feltámadás toposzaira utalnak. A Gábiel házaspár nem a karakter tulajdonságaira, cselekvéseire és motivációira reagál, hiszen aligha ébredhet rokonszenv az olvasóban Rocambole iránt; olvasói tapasztalatuk artikulációja inkább

³³ „Ez ember, ki leszúrta Rocambolet és örökre torkába forrasztá a nevet, melyet Baccarat kicsikarni szándékozott belőle, ez ember, mondjuk, nem sir Willams, nem is sir Collins Arthur, hanem a jámbor Andrea algróf volt, Kergaz Armánd hódoló öccse, azon férfi, ki föltette magába, hogy kiirtja a vörös alsókat. E pillanattól kezdve Andrea algróf, Van Hop márk, Rocher Fernánd, Rolland Leó, Kergaz Armánd és Cerise előtt bűnbánó, nemes lélek volt, oly férfi, kinek semmi összeköttetése se lehetett ezen titkos főnökkel, kinek neve rejtély volt és ki a borzasztó együletet alapítá...” (PONSON DU TERRAIL, *A tévedt nő*, i. m., 3. köt., 17).

a szenvedés-halál-feltámadás toposzait emeli ki. Ahogy láthatóvá vált az előzőekben, az életmű korábbi Rocambole-allúzióihoz hasonlóan a Gábrriel házaspár olvasói tapasztalata sem a negatív karakterre vonatkozik, hanem a kalandregény-sorozat könyvkultuszi státuszára, de legfőképp az élet-halál-feltámadás toposzaira. Rocambole folyton feltámadó és a halált elkerülő alakjának olvasói kiemelése érthetővé válik abból a szempontból, hogy a házaspár közel áll az elmúláshoz és a halálhoz: „A belső szobát egy vékony, átlátszó függöny választotta el a külsőtől, olyan függöny, amilyent a legyek ellen szoktak használni. A szobában két ágy állott, jó távol egymástól. Az egyik ágyban egy öregember, a másikban egy még öregebb asszony feküdt, és az asszony csendesen sírdogált, míg az öregember egy könyvből rezgő hangon olvasott.”³⁴ Az elhagyatott ház is, ahol élnek, sajátos útvesztőként jelenik meg a novellában, hiszen Zathureczky és a fiú csak sokadjára találja meg őket a sokadik szobába benyitva, ahol az egyetlen, még az élethez köthető esemény a Rocambole felolvasása. A Rocambole tehát azért válik számukra kiemelt olvasmánnyá és olvasói tapasztalattá, mert Rocambole folyton feltámadó és így a halált elkerülő alakja szembeállíthatóvá válik öregségükkel és a visszafordíthatatlan elmúlással.

Az öreg házaspárral való találkozás további fontos vonatkozása, hogy a kihallgatott felolvasást követően az elbeszélőben felmerül Zathureczky nagybácsi és Rocambole azonosításának lehetősége: „A regények és egyéb könyvek közül csudálkozva nézett ránk a két öregember. Mintha valami másik csillag lakói lettünk volna. Titokban arra gondoltam, hogy a bácsi felvehetne volna a vadgalambszínű pantallóját és kék, rézgombos frakkját, amilyenben Rocambole járt.”³⁵ A sejtésként, megérzésként előadott elbeszélői azonosítás Zathureczky alakjában érvényesíti az olvasói tapasztalat által kiemelt feltámadás toposzát. Ez az azonosítás csak megerősíti a feltámadást, illetve az elmúlás elkerülését szimbolizáló Rocambole alakját, hiszen a Gábrriel házaspárhoz hasonlóan az idős Zathureczky Bor is az idő múlásának tapasztalatával viaskodik.

Lineáris és ciklikus időrend

A városban történt változások, valamint a Gábrriel házaspár életére vonatkozó elemek múlt és jelen világos szembeállíthatóságával a lineáris időrendre utalnak, és a megöregedő Zathureczky Bor és Nina, az özvegygé váló, „kövér, idős asszonyság”³⁶ karaktere szintén a lineáris időmodellbe illeszthető. A *Rocambole ifjúsága* című novella azonban egy másik, a lineáristól eltérő időmodellt is működtet. Zathureczky diákéveiben ugyanúgy Ninától tanult latinul, mint ahogyan az elbeszélő fog Nina lányától, akit szintén Ninának hívnak. Anya és lánya alakjának összemosódásával vagy névazonosságával későbbi Krúdy-szövegekben, főként Szindbád-történetekben is találkozhatunk. A *hídon* című novellában például Marchaliné Amália lányát keveri össze az emlékező Szindbád

³⁴ KRÚDY, *Rocambole ifjúsága*, i. m., 453.

³⁵ *Uo.*, 453.

³⁶ *Uo.*, 456.

az édesanyjával, a *Szindbád*, a hajósban pedig Annát szintén Anna nevű édesanyjával. A névismétlődésen túl Zathureczky észlelése is azonosként állítja elő a két Ninát.³⁷ Amikor a gyermek Nina találkozik az elbeszélő énnel, egyből szerelmet vall neki, latinul is,³⁸ tehát a két gyermek között szerelem szövődik, ugyanúgy, mint Zathureczky és Nina között a diákevek során. Ebben az ismétlődő szerkezetben a diákeveit megkezdő elbeszélő én nagybátyja, Zathureczky Bor helyébe lép, a gyermek Nina pedig anyja helyét foglalja el. A pozíciók azonos ismétlődése felvetheti az újakezdődő idő képzetét, miszerint Zathureczky Bor és az elbeszélő én, valamint a gyermek Nina és édesanyja egyazon személyiség, a gyerekek saját későbbi énjük alakmásai, vagy éppen fordítva. Ebben a koncepcióban Zathureczky Késmárkra való visszautazása tulajdonképpen a múltba való visszalépés megfelelője, Késmárk pedig olyan kronotoposzként funkcionál, ahol Zathureczky és Nina újra fiatallá válva újakezdheti – kudarcos és tragikus – életét. A ciklikus idő koncepciója ebben az értelemben a teljesen azonos esemény és azonos figurák vég nélküli és változatlan ismétlődését jelentené.

A novella időszemléletében valóban érvényesíthetőnek tűnik a ciklikusság elve, ám ettől eltérő módon. Meglátásom szerint ugyanis a novella ciklikus időmodellje ennél összetettebb, mégpedig azáltal, hogy az azonosság és a különbség elve egyaránt érvényesíthető benne. Zathureczky és az elbeszélő én fentebb szóba hozott azonosságai mellett megjegyzendő, hogy az anekdotikus felütés például a családi-rokoni kapcsolat megjelölésével ellene dolgozik a két figura azonosíthatóságának. A fentebb szóba hozott azonosságok mellett lényeges megemlíteni azt az elsőre talán mellékesnek tűnő körülményt is, miszerint Zathureczky hosszú nadrágos diákként érkezett egykor Késmárkra, az elbeszélő én esetében a gyermek Nina viszont a hosszúnadrág hiányára kérdez rá, és biztosítja felelet nélkül szerelméről a fiút. Másrészt az özvegy Nina is Zathureczky és a fiú különbözőségét állítja Zathureczky azonosságot feltételező kérdésére válaszolva:

– Nézze meg, kedves Bucsákné asszonyom, nem éppen olyan, mint én voltam valamikor? Ekkor már a szobába léptem, és az asszonyság a dívány közepéről végigmustrált. Lassan ingatni kezdte a fejét, amin még ma is csudálkozom, hogyan tehette a kövér nyaka miatt.

– Nem – mondta csendes, megfontolt hangon. – Nem olyan. A tisztelt úrnak hosszú nadrágja volt már akkor is.

– Valóban? – kiáltott fel a bácsi, és azt hittem, hogy örömeiben megcsókolja a kövér asszonyságot.

– Hosszú nadrágom volt – mondta, és a levegőbe bámult. – A térdén mindig foltos volt...³⁹

Az elbeszélés tehát úgy alakítja ki a ciklikus idő koncepcióját, hogy az azonosságokat és a különbségeket egyaránt hangsúlyozza, ezáltal kizárja annak lehetőségét, hogy

³⁷ „– Hasonlít, határozottan hasonlít. Azt már csak én mondhatom meg. Becsületesemre, olyan, mint az anyja...” (Uo.).

³⁸ „– Azért ne búsulj, azért szeretlek. Pedig én latinul is tudok. Mit tesz az: amo? Amas?” (Uo., 457).

³⁹ Uo., 456.

történései az azonosság körkörös és örök ismétlődéseként, a változatlanság elve szerint váljanak elgondolhatóvá. A változásban, az öregedésben tetten érhető történeti-lineáris időt és a ciklikusság lehetőségét összeegyeztetve a hasonló ismétlődése szervezi a novella komplex lét- és időszemléletét.

Láthatóvá vált a korábbiakban, hogy a Gábrriel házaspár miként olvasta a Rocambole-sorozat regényeit, azoknak milyen vonatkozásait aktivizálta olvasói interpretációjuk. A kalandregény-sorozat karakterére vonatkozó utalás egy újabb változatát jelenti Zathureczky, valamint az elbeszélő én Rocambole-utalása. A Gábrriel házaspár rokonszenvűket kifejező olvasói értelmezése Rocambole visszatérő megpróbáltatásait (szenvedés), valamint a halál elkerülését exponálta. A halál elkerülését *A tévedt nő* történései alapján a feltámadás toposza felé közelítettem. A fiatalság és ifjúság témáit legfeljebb igen közvetett módon aktivizálták; Zathureczky – akire lényegi benyomást tett a Gábrriel házaspár és Rocambole-interpretációjuk – mégis az állandó visszatérés és a feltámadás mellett az örök fiatalság/ifjúság témáit említi a Gábrriel házaspárnál és Ninánál tett rövid látogatásuk kapcsán: „– Hát az a Rocambole, akiről az öreg Gábrrielek beszéltek. Aki sohasem hal meg, mindig visszatér, s örökké fiatal marad... Bucsákné mesélt róla, mert ő is olvasta. Olyan ember nincs is a világon.”⁴⁰ Zathureczky tovább interpretálja a Gábrriel házaspár által közölt olvasói tapasztalatot: értelmezése szerint a mindig visszatérő, halálát elkerülő alak szükségszerűen örökké fiatal marad. Zathureczky tehát elsősorban a Rocambole-regények kapcsán nem is a feltámadás és a halál kicselezésének lehetőségét exponálja, hanem nosztalgikus élethelyzetéből következően az örök fiatalság toposzát. Ebben az értelemben válik jelentéssé Zathureczky és Rocambole az elbeszélő általi korábbi azonosítása. Zathureczky késmárki utazása, kiváltképp Nina iránt újból fellobbanó szerelmi szenvedélye vitalizálja őt, így fiatalság iránti vágyához igazítva érti és értelmezi Nina és a Gábrriel házaspár közvetítette Rocambole-olvasmányélményt. Ennek értelmében Zathureczky örök fiatalság elvéhez igazított szubjektív interpretációját erősíti meg a novella címe is. *A Rocambole ifjúsága* mint cím elsősorban ugyanis nem a Rocambole-kalandregény-sorozat *A rejtélyes örökség*, *A vörös alsók egylete* és *A tévedt nő* regényhármast tartalmazó, a *Rocambole ifjúsága* címet viselő egységét evokálja, hanem Zathureczky fiatalság, valamint az idő visszanyerése iránti vágya által formált, közvetett Rocambole-interpretációját. Zathureczky számára Rocambole karaktere az örök fiatalság és a feltámadás – a halállal és a felejtéssel szembeállítható – általános szimbóluma. Ennek oka egyrészt az, hogy Rocambole-képe közvetített, hiszen primer olvasói tapasztalatokkal nem rendelkezik; másrészt azt emeli ki a Rocambole-értelmezésekből, ami vágyaihoz igazítható.

Az irodalmi hőssel való szereplői azonosulás: a név problémája

A korábbiakban áttekintettem az irodalmi hőssel való azonosulás különböző metafiktív variánsait és motivációit. Az elbeszélő én a Gábrriel házaspárral való találkozások

⁴⁰ *Uo.*, 457.

alkalmával felvetette Zathureczky Bor és Rocambole gondolati azonosításának lehetőségét, Zathureczky pedig közvetett módon a fiatalság/ifjúság iránti nosztalgikus vágy miatt azonosulna Rocambole-lal. Mindezt megerősíti a novella címadása is. A novellaszereplők közül a legdirektebb azonosulási kísérlet az elbeszélőé: „– Hát az a Rocambole, akiről az öreg Gábielek beszéltek. Aki sohasem hal meg, mindig visszatér, s örökké fiatal marad... Bucsákné mesélt róla, mert ő is olvasta. Olyan ember nincs is a világon. A hold akkor bukkant ki a késmárki torony mögött, és valami furcsa érzésem azt súgta abban a percben, hogy *én vagyok a Rocambole*”⁴¹ [kiemelés tőlem – M. D.]. A Rocambole-lal való azonosulás definitív önmeghatározása világos identifikációs aktus, amely természetesen nem függetleníthető a beszédhelyzet kontextusától, hiszen válaszreakció részeként artikulálódik. Zathureczky bizonytalannak tűnő felvetését közölve merül fel benne a Rocambole-lal való azonosulás lehetősége – fontos ugyanakkor hangsúlyozni, mindez nem racionális következtetés eredménye, az elbeszélő én a kiismerhetetlen, „furcsa”, ám a bizonyosság erejével feltámadó érzelmekhez rendeli felismerését, amelyet a holdfényes éjszaka szentimentális képe nyomtatékosít. Intuitív módon megérzi, nagybátyja miért hozta Késmárkra, ifjúsága helyszínére. Az elbeszélő én a Rocambole-szimbólum Zathureczky által exponált jelentéséhez csatlakozik, amely szerint Rocambole az örök fiatalság/ifjúság és a visszatérés, a folyton újrakezdődő élet szimbólumaként érthető. Az elbeszélő én ekképpen jelzi: Zathureczky helyébe lépve, saját életének újabb, késmárki szakasza egyben Zathureczky fiatalságának, ifjúságának ismétlése, az idősebb rokon életének körforgásszerű újrakezdése. Értelmezésem szerint az újrakezdődő élet és az örök fiatalság ciklikus lehetősége az érintett szubjektumok alakmásszerű kapcsolatát alakítja ki, amely hangsúlyozottan nem az azonosság elve szerint jön létre, hiszen – mint korábban említettem – a narráció egyaránt érvényesíti Zathureczky és az elbeszélő én alakjellemezésében az azonosság (helyszín, Nina iránti szerelem, latintanulás) és a különbözőség (nadrág, családi rokonság) elvét. A nem azonos ciklikus visszatérésének képzetét a Nina név azonossága – miszerint az elbeszélő énhez ugyanúgy Nina tartozik, mint egykoron Zathureczkyhez, valamint az újrakezdődő életben érintett elbeszélő én Rocambole-lal történő önidentifikációs azonosulása alapozta meg. Krúdy komplex lét- és időszemléletét jól példázza a ciklikusságnak ez a koncepciója, amely a különbségek és különbözőségek fenntartásával a történeti-lineáris idő érvényét sem számolja fel. Ennek a szemléletnek hasonló példaként említhető Krúdy *N. N. – Egy szerelem-gyermek regénye* című műve, amely már paratextusával („Emlékül ifjúságomnak”) megjelöli a fiatalság-ifjúság témáját. A regénynarráció szintén az azonosság és a különbözőség elvét érvényesítve teremti meg apa (N. N.) és fia (Gyurka) alakmásszerű és motivikus kapcsolatát. Apa és fiának ilyen kapcsolata a ciklikusság képzetét kialakítva a determinisztikus sors lehetőségét is felvetheti, annak esélyét, hogy a fiú megismétli az apa utazás toposza mentén szerveződő (elbeszél) élettörténetét.

⁴¹ Uo.

A *Rocambole ifjúsága* című novellában megfigyelhető névprobléma tehát a szereplői szubjektum önértelmezésével hozható összefüggésbe. A novella idősebb szereplői Rocambole irodalmi figuráját nem a kalandregény-sorozat cselekményében betöltött szerepe és funkciója szerint értékelik, a képzettársításnak ettől eltérő változata figyelhető meg a szereplői értelmezésekben. Rocambole figurája kapcsán az örök feltámadás és a fiatalság, az újrakezdődő élet toposzait aktivizálják a novella szereplői, hiszen értelemszerűen az öregség és fiatalság, az elmúlás és vitalitás, illetve a szerelem és halál tematikus vonatkozásaiban az olvasmányélménynek ez az iránya válik számukra relevánssá. A gyermek elbeszélő én nagybátyja életét kezdi újra, Nina lánya pedig az anyját, hiszen kettejük között hasonló szerelem szövődik, mint egykor az idős nagybácsi és az özvegy Nina között. A gyermek elbeszélő én azonosul Rocambole-lal – szükséges leszögezni, hogy nem az öreg nagybácsi azonosítja Rocambole-lal az elbeszélőt, az önmeghatározás saját felismerésből származik. A Rocambole-lal való azonosulás által az elbeszélő én a megismétlődő élet részeként fogadja el és határozza meg önmagát. A gyermek „én vagyok a Rocambole” formájú öndefiníciós gesztusa ebben az értelemben a világban betöltött szerepének és helyének felismeréseként, identitásának meghatározásaként értékelhető. Nagybátyja, Zathureczky Bor abban reménykedik, hogy fiatalság és a vitalitás visszaállítható, és az élet újrakezdődhet, ezért is gondolkodik arról, hogy vajon létezik-e az a Rocambole, akiről a Gábiel házaspár beszélt. Az elbeszélő én azonban felismeri, hogy a Rocambole figurája kapcsán aktivizált képzetek nem nagybátyjára, Zathureczky Borra vonatkoznak igazából, hanem őrá, aki Késmárcra érkezve megismétli nagybátyja életét.

A *Rocambole ifjúsága* című novella recepciója

Kétségtelen, hogy az ifjúság és a nosztalgikus emlékezés, valamint a ciklikus időszemlélet a Krúdy-életmű későbbi pályaszakaszainak, főként a Szindbád-novelláknak meghatározó és tendenciózus tematikája és formája. Ebből következőleg a *Rocambole ifjúsága* című novellát említő szakirodalmi tételek – olykor *A podolini takácsnéval* együtt – rendszerint kizárólag a Szindbád-novella előtörténeteként, előtanulmányaként hivatkoznak rá, amelyben ugyan még nem végleges és legkiérleltebb formájában, de jelen van a későbbi érett művek „Szindbád-szituációja”. Szauder József főként a Szindbád-novella konstitutív tényezőjeként számontartott „emlékező attitűd” miatt említi előzménypéldaként a *Rocambole ifjúságát*. A fogalmat később felülvizsgálat nélkül Kozma Dezső is integrálta,⁴² szintén a Szindbád-novella és a Szindbád-hóstitűs kialakulásához vezető kísérleti tendenciák részeként tekintve a műre.⁴³ Bori Imre csatlakozik a *Rocambole ifjúságát* a fejlődés egyik stádiumaként értelmezőkhöz: „S va-

⁴² „A hagyományos epikai közlésformákat háttérbe szorító emlékező attitűd 1906-tól, 1907-től kezd meg erősödni Krúdy művészetében” (KOZMA Dezső, *Krúdy Gyula postakocsiján: Kismonográfia*, Kolozsvár–Napoca, Editura Dacia Könyvkiadó. 1981, 31).

⁴³ „A jelent és a múltat, a valóságot és az álomszerűt összekapcsoló emlékezés, a cselekményt másodlagossá tevő hangulatiság, az irónia és önirónia az új novellatípus legfőbb jellemzői. A Rocambole ifjúságának

lóban, úgy tetszhet, hogy az író egy évtizeden át mintha a Szindbád-novellák írására készült volna. Nem véletlenül éppen ezeknek a novelláknak a szemszögéből értékelték az 1900-as évek termését, s mutatták ki az 1906-os »Rocambole ifjúsága« és az 1909-es »A podolini takácsné« című novellái kapcsolatát a Szindbád-novellákkal.”⁴⁴

A Szindbád-novellát csúcsteljesítményként kezelő fejlődéselvű koncepciók az „emlékező attitűd” kapcsán azzal az előfeltevéssel élnek, miszerint az emlékezés, az emlékező magatartásforma fokozatosan kialakuló tényezője az 1911 előtti pályaszakaszoknak, miközben azok már a legkorábbi alkotó periódus ifjúkorinak nevezhető novelláinak is meghatározó sajátossága. Felfogásom szerint Krúdy 1906-os novellája, a *Rocambole ifjúsága* nem tekinthető Szindbád-előtanulmánynak, jelentősége annál nagyobb. Poétikai komplexitása, intertextuális beágyazottsága és utalásrendszere, valamint a lineáris és a ciklikus időkonceptiót termékeny feszültségben egyszerre érvényesítő jellege miatt önálló, a Szindbád-novellától függetleníthető esztétikai teljesítményt felmutató műnek minősíthető. A *Szindbád ifjúságának* elbeszélései megítélésem szerint ráadásul nem mutatnak egységes esztétikai teljesítményt, a *Rocambole ifjúsága* című novella Szindbád-előszövegként való felfogása, valamint a fejlődéselvű pályakép-konstrukció ebből a szempontból is megkérdőjelezhető. A szakirodalom ugyan regisztrálta a *Rocambole ifjúsága* (korlátozottan ítélt) jelentőségét, tette ezt azonban kizárólag a Szindbád-novella szempontjai értelmében. A kalandregény-sorozat beláthatatlan terjedelme, valamint az említett Szindbád-szituáció kizárólagossá tétele miatt alakulhatott úgy, hogy a *Rocambole ifjúságának* többek között intertextuális beágyazottsága miatt önértékén is jelentősnek mondható novella kanonizációs kísérlete vagy javaslata elmaradt. Mindez nem jelenti azt, hogy a Rocambole-sorozat intertextuális és hatástörténeti jelentőségét kizárólag csak a *Rocambole ifjúsága* kapcsán lehetne érvényesíteni, és hogy a Rocambole-sorozat és a Szindbád-sorozat között bármiféle kapcsolatteremtési kísérlet elvetendő. Megkockáztatható, hogy az örök fiatalság, az életbe való visszatérés és a feltámadás tematikáinak gyökerei a Rocambole-sorozat pretextusában is kereshetők. Krúdytól ugyan messze áll az epikai nagykompozíció, a moralizáló erkölcsregény vagy a rocambolesque kalandregény műfaja (legfeljebb parodisztikus-ironikus módon idéződik meg), az életmű legutolsó szakaszáig jelenlévő Szindbád-történetek sorozatossága vagy *A vörös postakocsi*, az *Őszi utazások a vörös postakocsin* és a *Rezeda Kázmér szép élete* trilógiája mégis felvetheti a Rocambole-sorozat folytatásos struktúrájának hatását. Evidens kapcsolat továbbá az első magyar Rocambole-fordítás címe (*Rocambole ifjúsága*) és az első Szindbád-kötet (*Szindbád ifjúsága*) címének azonossága vagy a Rocambole-kötetek és a Szindbád-sorozat későbbi darabjainak címadási hasonlóságai (*Szindbád utazásai*; *Szindbád, a feltámadás*; *Szindbád ifjúsága és szomorúsága*; *Szindbád megtérése*).

múltba utazásával új hőstípus születik Krúdy tollán. Az egykori élmények, helyzetek újraélésének egy olyan formája, mely majd az Ezeregyéjszaka meséiből kölcsönvett hős vándorlásával érik be” (Uo.).

⁴⁴ BORI Imre, *Krúdy Gyula*, Bp., Fórum, 1978, 53–54.